

Цагік ОГАНІСЯН[®]

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Проаналізовано проблему захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного конфлікту. Розглянуто міжнародні документи, включно з Конвенцією про права дитини, і висвітлює ініціативи та програми, спрямовані на підтримку цих дітей. Наголошено на важливості забезпечення основних потреб дітей, таких як доступ до освіти, медичної допомоги та соціальних послуг, закликає до спільних зусиль державних та громадських організацій для гарантування належного захисту та добробуту цих вразливих дітей під час воєнних дій.

Наголошено на необхідності налагодження ефективної системи співпраці між державними органами, громадськими організаціями та міжнародними установами для ефективного захисту та допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Наголошено на важливості психологічної та інформаційної підтримки, щоб забезпечити психосоціальний добробут цих дітей у найбільш складний період їхнього життя.

Ключові слова: діти, захист прав дітей, Конвенція про права дитини, воєнний конфлікт, воєнний стан.

Постановка проблеми. Україна, зважаючи на Конвенцію про права дитини, взяла на себе зобов'язання перед міжнародним співтовариством забезпечувати кожній дитині той захист і піклування, які є необхідними для її добробуту. Активні бойові дії на території України призводять до катастрофічних наслідків, коли сім'ї опиняються в кризових ситуаціях та загрозою розриву між батьками та дітьми.

Актуальність цієї проблеми визначається дослідженням, яке стосується особливостей захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнних дій. Однією з головних проблем є вплив військової діяльності та її наслідків (руйнування населених пунктів, зниження економічної активності та збільшення безробіття) на дітей та їхню соціальну ситуацію. Часто діти, які втратили батьків у зоні конфлікту, опиняються у системі державних дитячих будинків, де, на жаль, не завжди забезпечується повне задоволення їхніх потреб.

Ще однією проблемою є недостатня увага до захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах конфлікту, з боку державних органів та громадськості. Це може призвести до недоліку в забезпеченні їхніх прав і інтересів, що може негативно впливати на їхнє фізичне і психологічне здоров'я, а також на їхнє майбутнє.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Аналіз наукових публікацій в цій галузі показав, що влаштування дітей в дитячі будинки та прийомні сім'ї під час воєнного конфлікту широко обговорюється дослідниками, такими як Л. Баранова, В. Борисова, В. Гопанчук, І. Жилінкова, Н. Кузнєцова, З. Ромовська, Ю. Червоний, Я. Шевченко, С. Фурса, Д. Боброва, В. Євко, Ю. Черновалюк, О. Свіжа, А. Суходольська та ін.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. Законодавчо право дитини на сім'ю закріплене у Конвенції ООН про права дитини, Конституції України та Сімейному кодексі України. Прагнення брати дитину на виховання, яка народилася в інших родин, відображає нашу культуру і виявляється в людях, які не байдужі до чужої біди, щедри душею і

готові до жертвності. Саме виховання в родині відповідає найкращим інтересам дитини. Сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, містять у собі усиновлення, опіку, піклування, прийомні сім'ї і дитячі будинки сімейного типу.

Діти є найбільшою цінністю суспільства, і належне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є пріоритетом для будь-якої держави.

У цьому контексті держава здійснює свої обов'язки забезпечення виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування, відповідно до міжнародних норм, таких як Конвенція ООН про права дитини та Декларація ООН про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту та добробуту дітей, зокрема в разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях.

Однак у разі воєнного стану важливо враховувати, що згідно з частиною 2 статті 3 Конвенції про права дитини держави-учасниці зобов'язані забезпечити надійний захист та піклування, необхідні для нормального функціонування та добробуту дитини. Для дітей-сиріт гарантується реалізація їх прав та забезпечення свобод як законодавством України, так і міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема Конвенцією про права дитини.

У статті 2 Конвенції зазначено, що держави-учасниці поважають і забезпечують всі права кожній дитині, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки визначає альтернативні форми догляду за дітьми, які не можуть проживати з біологічними батьками, такі як установа опіки та піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та інші.

Відповідно до Декларації прав дитини, дітям повинен бути забезпечений соціальний захист та надані можливості для нормального фізичного, розумового, морального та духовного розвитку з урахуванням їх свободи та гідності. Одним з головних завдань у формуванні стратегії розвитку держави є захист дитини, зокрема в її дитячому віці, коли відбувається моральне та фізичне становлення особистості та усвідомлення національних та загальнолюдських цінностей. Тож діяльність соціальних інститутів повинна сприяти створенню таких форм виховання та утримання дітей-сиріт, які б допомагали уникнути негативних наслідків від руйнівного впливу деструктивних сімей.

З огляду на воєнні події в Україні, важливо звернути увагу на Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану». Згідно з цією Постановою, під час надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, можуть тимчасово перебувати в дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях у межах встановленої граничної чисельності. Постанова також спрощує процедуру покладання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування родичів.

Зокрема, в період воєнного стану поширеним явищем є виїзд дітей за межі України. У цьому контексті була ухвалена Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України», яка передбачає, що виїзд дітей-сиріт, які не досягли 18-річного віку, можливий за умови супроводу законного представника або іншої уповноваженої особи. При цьому дитина повинна мати необхідні документи, такі як паспорт громадянина України чи свідоцтво про народження, а також наказ директора закладу, де перебували діти, та письмове погодження з головою обласної військової адміністрації.

Крім того, прибувши до країни призначення, дитина зобов'язана звернутися до консульської установи для постановки на тимчасовий консульський облік. У такому разі консульська установа повинна повідомити Міністерство соціальної політики та Національну службу про взяття дітей на консульський облік. Крім того, для виїзду дітей за межі України можуть формуватися групи з дітьми з обмеженою кількістю супроводжуючих осіб з урахуванням їх чисельності.

Конвенція про права дитини гарантує статтею 22 надання дітям-біженцям належного статусу та забезпечення гуманітарної допомоги. Отже, в контексті воєнного стану важливо дотримуватися нормативних актів, що гарантують безпеку та захист дітей-сиріт у подібних обставинах.

Умови російського вторгнення на територію України призвели до незаконної вимушеної депортації дітей, зокрема дітей-сиріт, на територію російської федерації.

Згідно з Конвенцією про права дитини, держави-учасниці зобов'язані боротися з незаконним переміщенням і неповерненням дітей-сиріт через кордон.

У цьому контексті важливо відзначити співпрацю України з ЮНІСЕФ (ООН) та запуск загальнонаціональної інформаційної кампанії «Дитина не сама: інструкція з турботи». Ця кампанія спрямована на привернення уваги до прав дітей, які залишилися без піклування батьків через війну. У межах цієї ініціативи було створено чат-бот «Дитина не сама» в Telegram (@dytyna_ne_sama_bot), що дозволяє українським сім'ям та іноземним організаціям подати заявку до служб у справах дітей про готовність тимчасово прийняти неповнолітніх.

Деякі країни, такі як Великобританія, розробляють ефективні механізми охорони дітей-сиріт та регулювання їхнього розвитку, зокрема шляхом утворення «фостерних сімей». У межах українського Міністерства соціальної політики розроблено рішення, яке дозволяє дітям перебувати під час воєнного стану у прийомних сім'ях або в дитячих будинках сімейного типу, а також у родичів під опікою або піклуванням. Ці заходи спрямовані на захист найкращих інтересів дітей до вирішення питання про їхнє майбутнє. Додатково, Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної з захистом прав дитини, був доповнений розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей-сиріт, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану».

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану, діти, які залишилися без батьківського піклування, включно з дітьми, розлученими із сім'єю, тимчасово влаштовуються до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на певних умовах та межах передбаченої чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання.

Приймаючи дітей-сиріт під час військового часу, сім'я повинна інформувати державні органи про місце перебування дитини-сироти. У разі відсутності можливості видати наказ служби у справах дітей за місцем функціонування відповідної прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу, діти можуть влаштовуватися за наказом служби у справах дітей відповідної обласної або міської військової адміністрації. У разі набуття статусу дитини-сироти діти можуть бути влаштовані до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу з належною державною соціальною допомогою.

Особи, які перебувають у сімейних або родинних відносинах з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, можуть взяти їх під опіку або піклування. Для цього вони мають подати заяву до служби у справах дітей з необхідними документами, що підтверджують їх стосунки з дитиною та їхню придатність бути опікунами або піклувальниками. Відповідальність за достовірність наданої інформації щодо відсутності судимості покладається на опікунів або піклувальників. Проходження курсу навчання з виховання дітей у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не вимагається для осіб, в сім'ї яких влаштовуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування під час надзвичайного або воєнного стану.

Це дуже важливо виділити, що захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час воєнних дій, потребує комплексного та узгодженого підходу від усіх рівнів влади та суспільства. Держава повинна активно сприяти цьому процесу, створюючи ефективні механізми для забезпечення соціального захисту та допомоги цим дітям.

Важливо враховувати, що діти, які залишилися без батьківського піклування під час війни, потребують особливої уваги та підтримки, яка охоплює всі аспекти їхнього добробуту. Це означає забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги, належних умов проживання та соціальних послуг.

Крім того, вирішення цієї проблеми вимагає широкого співробітництва та координації з боку державних органів, громадських організацій та міжнародних організацій. Важливо створити програми та проекти, спрямовані на надання допомоги цим дітям, а також забезпечити їм необхідну інформаційну та психологічну підтримку.

Належний захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є справою не тільки державних органів, а й кожного громадянина. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити належну опіку та захист цих дітей, що є важливою передумовою для будь-якої стабільності та процвітання держави та її

громадян.

Розглянувши нинішню ситуацію в Україні, яка виникла внаслідок воєнних дій, можна зробити кілька висновків.

Висновки. По-перше, важливо зазначити, що кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні значно збільшилася через воєнні дії, що свідчить про необхідність термінових заходів щодо їх соціального захисту та допомоги. На сьогодні усиновлення чекають тисячі дітей, і ця цифра може зрости з подальшим триванням конфлікту.

По-друге, захист прав цих дітей є невідкладною та актуальною проблемою в Україні. Військові конфлікти призводять до ще більшої уразливості цих дітей, що потребують належного захисту та добробуту.

Для вирішення цієї проблеми варто забезпечити не лише базовий захист прав дітей, а й забезпечити їм доступ до освіти, медичної допомоги, житла та соціальних послуг. Потрібно також забезпечити доступність інформаційних та психологічних підтримок для цих дітей.

Для успішного вирішення цих проблем дуже важливо налагодити ефективну систему координації між державними органами, громадськими організаціями та міжнародними структурами. Створення спеціальних програм та проєктів, спрямованих на захист прав цих дітей, а також залучення громадських та міжнародних організацій, що мають відповідні ресурси, є головними аспектами успішного вирішення цієї проблеми.

Отже, ця проблема є спільною відповідальністю всіх членів суспільства, у тому числі державних органів, громадських організацій та громадян. Вирішення цієї проблеми є кроком до створення стабільного та щасливого майбутнього для держави та всіх її громадян.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини: 20 листопада 1989 року : Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91.
2. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas>
3. Солодухіна Л. С. Особливості нормативно-правового врегулювання альтернативного догляду за дітьми в Україні. Соціальна і гуманітарна політика. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. Серія : Державне управління. 2018. Вип. 2. С. 82–90.
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова КМУ від 22 березня 2022 р. № 349.
5. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57.
6. Дитина не сама: «Інструкція з турботи». URL: <https://dity.msp.gov.ua/about>
7. Романовська О. О. Теоретичні основи поняття «фостерна сім'я» у Великобританії: соціалізація особистості : зб. наукових пр. Київ : «Логос». НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000.
8. Положення про дитячий будинок сімейного типу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
9. Юрченко Т. Г. Правові аспекти соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *Право України*. 2019. № 7. С. 136–140.
10. Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>

Надійшла до редакції 10.11.2023

References

1. Konventsiia pro prava dytyny: 20 lystopada 1989 roku [Convention on the Rights of the Child: November 20, 1989] : Konventsiuu ratyfikovano Postanovoivu VR № 789-XII vid 27.02.91. [in Ukr.].
2. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017–2026 rr. [National strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas> [in Ukr.].
3. Solodukhina L. S. Osoblyvosti normatyvno-pravovoho vrehuliuvannia alternatyvnoho dohliadu za ditmy v Ukraini. Sotsialna i humanitarna polityka [Peculiarities of regulatory regulation of alternative care for children in Ukraine. Social and humanitarian policy]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy*. Serii : Derzhavne upravlinnia. 2018. Vyp. 2. S. 82–90. [in Ukr.].
4. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo zakhystu prav ditei na period nadzvychainoho abo voiennoho stanu [On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children's rights during a state of emergency

or martial law] : Постанова КМУ від 22 березня 2022 р. № 349. [in Ukr.].

5. Pro zatverdzhennia Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy [On the approval of the Rules for crossing the state border by citizens of Ukraine] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. [in Ukr.].

6. Dytyna ne sama: «Instruktsiia z turboty» [The child is not alone: «Care instructions»]. URL: <https://dity.msp.gov.ua/about> [in Ukr.].

7. Romanovska O. O. Teoretychni osnovy poniattia «fosterna simia» u Velykobrytanii: sotsializatsiia osobystosti [Theoretical foundations of the concept of «foster family» in Great Britain: socialization of the individual] : zb. naukovykh pr. Kyiv : «Lohos». NPU imeni M. P. Drahomanova, 2000. [in Ukr.].

8. Polozhennia pro dytyachyi budynok simeinoho typu [Regulations on a family-type orphanage]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> [in Ukr.].

9. Yurchenko T. H. Pravovi aspekty sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia v Ukraini [Legal aspects of social protection of orphans and children deprived of parental care in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. 2019. № 7. S. 136–140. [in Ukr.].

10. Ofitsiinyi vebsait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL: <https://www.msp.gov.ua/> [in Ukr.].

ABSTRACT

Tsagik Oganisyan. Protection of the rights of orphans and children deprived of parental care under war conflict: problems of theory and practice. The article examines the important issue of protecting orphans and children deprived of parental care in the context of military conflict. The author examines international documents, such as the Convention on the Rights of the Child, and highlights initiatives and programs to support these children. The article emphasizes the importance of ensuring their basic needs, such as access to education, health care, and social services, and calls for joint efforts by government and civil society organizations to ensure these vulnerable children's adequate protection and well-being in hostilities. The article focuses on the critical issue of protecting orphans and children deprived of parental care in the conditions of the military conflict in Ukraine. The path to peace and stability is critical for the youngest members of society, especially those who have lost parental care and protection in times of war.

The article focuses on the critical issue of protecting orphans and children deprived of parental care in the conditions of the military conflict in Ukraine. The path to peace and stability is crucial for the youngest members of society, especially those who have lost parental care and protection in times of war. A wide range of issues related to compliance with international standards for protecting children's rights are covered, including the right to life, non-discrimination, and complete physical and psychological well-being.

It also examines the importance of ensuring children's access to education, health care, housing, and social services as part of a more comprehensive system of support and rehabilitation. The article also emphasizes the need to establish an effective cooperation system between state bodies, public organizations, and international institutions to adequately protect and assist orphans and children deprived of parental care. The importance of psychological and informational support is also emphasized to ensure the psychosocial well-being of these children during the most challenging period of their lives.

Keywords: *children, protection of children's rights, Convention on the Rights of the Child, war conflict, martial law.*